

ДОСВІД ДИВЕРСИФІКАЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ СІЛЬСЬКОГО ГОСПОДАРСТВА В СФЕРУ СІЛЬСЬКОГО ТУРИЗМУ ЗА РІЗНИМИ ЕКОНОМІЧНИМИ МОДЕЛЯМИ

Бондар В.В., Казімір Я.Л.

Чернігівський національний технологічний університет

У статті досліджено зарубіжну практику диверсифікації сільського господарства в сферу сільського туризму. Проаналізована оцінка стану сільського зеленого туризму в світі та Україні. Обґрунтована необхідність та доцільність розвитку несільськогосподарських видів діяльності на сільських територіях як альтернативи додаткових джерел доходів сільських жителів. На основі досвіду зарубіжних країн визначені шляхи ефективного використання існуючого потенціалу сільського господарства України в сферу туристичних послуг.

Ключові слова: диверсифікація, сільський туризм, диверсифікація сільськогосподарського підприємництва, сільські території.

Постановка проблеми. За умов сучасної економічної ситуації в Україні сільське населення перебуває у важкому економічному і демографічному стані. Сьогодні жителі села переважно зайняті у сільському господарстві, які не мають вибору щодо працевлаштування в інших сферах, окрім як виїхати з села. Чисельність населення у сільській місцевості становить 14,8 млн. осіб (55,4 % від усього населення України), з них тільки 6,5 млн. – працюючі, з яких майже половина вважається самозайнятими, що і виступає для них основним джерелом доходів (на сьогодні ті, хто має земельну ділянку, не мають право на державну допомогу по безробіттю, оскільки вважаються зайнятими в особистому селянському господарстві).

Тому, на порядку денному стоїть проблема зайнятості сільського населення та пошуку додаткових джерел надходжень. Все це можна вирішити через диверсифікацію господарської діяльності селян в інші несільськогосподарські сфери, що і прискорить соціально-економічний розвиток села.

Одним із таких видів виступає сільський туризм, який у світовій практиці розглядається як альтернатива сільському господарству за розмірами отриманих прибутків. До того ж, розвиток інфраструктури сільського туризму не вимагає значних капіталовкладень і може здійснюватися за рахунок коштів самих селян без додаткових інвестицій.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. За оцінками дослідження вітчизняних і зарубіжних вчених, розвиток сільських поселень необхідно пов'язувати з мультифункціональністю, а саме – впровадження несільськогосподарських видів діяльності. На цьому наголошують праці таких вчених, як Андрійчук В. Г., Ансофф І., Жуліна Є.Г., Мягкова Т.Л., Кацуба О.Б., Ібатуллова Ю.Т. та інші. Проблематика підвищення ефективності соціально-економічного розвитку села через диверсифікацію сільськогосподарського підприємництва в сільський туризм присвячені дослідження Маслака Н.Г., Дудінова В.Г., Горішевського П. [2], Васильєва В., Зінько Ю., Пестрякової Т.В., Чудакової А.Б., Карлофа Б., Коласса Б., Котлера Ф., Бойко М., Гопкало Л., Герасимчук Н., Кудли Н., Прокопа І., Цепко О., Шепотько Л., Домініки З., Дейліса Б. та ін. Незважаючи на це, ряд аспектів цієї актуальної проблеми на сьогоднішній день залишаються недостатньо вивченими і потребують більш глибокого дослідження.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Необхідність використання несільськогосподарських видів діяльності на сільських територіях як альтернативних додаткових джерел доходів та передумов до подальшого соціально-економічного розвитку окремих місцевостей.

Мета статті. Головною метою цієї роботи є обґрунтування необхідності диверсифікації сільськогосподарського виробництва в сферу туристичних послуг та забезпечення соціально-економічного розвитку села.

Виклад основного матеріалу. В соціально-економічному житті України сільські території займають особливе місце. Адже на них проживає третина населення нашої держави і припадає 90% її площі.

За даними офіційної статистики, на сьогоднішній день в Україні залишилося близько 28,4 тис. сіл. Переважну частину населення яких складають особи пенсійного або працездатного передпенсійного віку, при цьому, майже 60% мешканців сільської місцевості перебувають за межею бідності. Такі поселення приречені на зникнення з мапи України [1]. За таких обставин селянин змушений до пошуку нових несільськогосподарських сфер діяльності, які забезпечували б йому принаймні мінімальний дохід.

Враховуючи зазначене, диверсифікація сільськогосподарської діяльності здатна знизити рівень бідності на сільських територіях та забезпечити максимально можливу кількість населення стабільним джерелом доходів.

Завдяки активній діяльності у цьому напрямі, згідно даних зарубіжних вчених, на початку ХХІ століття 30-35% доходів домогосподарств на сільських територіях отримали від здійснення несільськогосподарських видів діяльності (зокрема, 42% в Африці, 40% у Південній Америці та 32% в Азії) [6].

Фактично, будь-яка сільська територія має потенціал до певних видів діяльності, а при його правильному використанні та додатковій інвестиційній і державній підтримці, вона може розвинути у самодостатній комплекс, де поява та розвиток одних видів підприємництва спонукає до створення інших, що призведе до сталого підвищення соціально-економічних показників сільської місцевості.

Світовий досвід показує, що диверсифікація в сільський туризм розглядається як альтернативна діяльність для сільськогосподарських товаровиробників. Сільське господарство сьогодні не спроможне запропонувати шляхи істотного поліпшення ситуації на селі, і тому саме сільський туризм може забезпечити необхідну економічну стабільність. Саме він є одним із найперспективніших напрямів структурної перебудови сільської економіки, надає стимулюючий вплив на розвиток перш за все таких галузей, як транспорт, будівництво, зв'язок, сільське господарство, соціальна сфера. Як зазначав В.І. Вернадський ще 100 років тому, динаміку соціально-економічного розвитку визначають не стільки

наявність природних ресурсів, скільки вміння та знання, формуванню яких сприяє практично вся соціальна сфера, складовою якої є й туризм [5].

Аналізуючи розвиток диверсифікаційних процесів сільського господарства в сферу сільського туризму, можна зазначити, що високий соціально-економічний ефект від його впровадження досягається без винятку в усіх економічних моделях.

На початку XXI ст. індустрія сільського туризму визнається експертами ВТО як суттєвий, найбільш динамічно зростаючий сектор світового туристичного господарства.

Так, у країнах ЄС перевагу саме такому туризму надають близько 35% жителів, а кількість агросадиб сягає десятків тисяч [4].

У світі найбільшого розвитку сільський туризм досяг у країнах Північної Америки та Європи. Так, ЄС розглядає сільський зелений туризм як визначальний чинник розвитку сільських територій і спосіб "прив'язки" трудових ресурсів до проживання й праці в сільській місцевості. За оцінкою Європейської Федерації фермерського та сільського туризму (EuroGites), європейський ринок налічує близько 2 млн. ліжко-місць. А в Україні нараховується лише 150 тис. потенційних учасників зеленого туризму [3].

Також підраховано, що дохід, отриманий від одного ліжко-місця, еквівалентний річному доходу фермера від однієї корови. На сьогодні в Західній Європі налічується приблизно стільки ж ліжко-місць для відпочинку у сільській місцевості в приватних агрооселях, скільки місць у європейських готелях.

Наприклад, Австрія, яка за своєю площею майже в сім разів менша за Україну, а за кількістю населення – у п'ять разів, за один гірськолижний сезон отримує дохід у сфері сільського туризму близько 10 млрд. євро, що дорівнює майже половині Державного бюджету України. Сільський туризм не тільки опинився у сфері інтересів політики Європейського Союзу, а й достатньо сильно нею підтримується, у тому числі й у фінансовому плані.

На даний момент в Європі сільський туризм приносить за різними даними від 10% до 20% загального доходу індустрії туризму. Міжнародне суспільство екотуризму вважає, що до 2020 року екотуризм досягне 1560 млн. прибуттів в усьому світі в порівнянні з 800 млн. прибуттів в 2005 році [7].

В даний час сільський туризм є одним з перспективних напрямків розвитку індустрії туризму за кордоном. У Франції, Великобританії, Голландії, Ірландії, Німеччині, Іспанії залучення до діяльності у сфері сільського туризму заохочується на національному рівні. За популярністю відпочинку у сільській місцевості в цих країнах посідає друге місце після відпочинку на морі.

Хоча сільський туризм зародився в країнах Європи, лідерство за обсягами розвитку впродовж останніх десятиліть стабільно утримують США. Згідно з нещодавніми маркетинговими дослідженнями, проведеними у 2001 р. Асоціацією індустрії подорожей Америки, майже 2/3 усіх повнолітніх громадян США, тобто 87 млн. осіб, здійснили щонайменше одну мандрівку в сільську місцевість з метою відпочинку за останні три роки.

Класичні європейські традиції й цінності сільського відпочинку впродовж багатьох десятиліть пропонує Великобританія. Національною туристичною організацією акредитовано 1100 агросадіб. Сільський туризм забезпечує понад 380 тис. робочих місць і є підґрунтям існування 25 тис. малих бізнес-структур лише в одній сільській Англії (не враховуючи Уельсу, Шотландії і Північної Ірландії).

Не відстає від Великобританії й Італія. Ще однією суто італійською особливістю сільського туризму в країні є те, що майже половина власників садіб "не поспішають" виходити "з тіні", тобто проходити державну сертифікацію, отримувати ліцензії на діяльність, сплачувати податки. За підрахунками Національної туристичної організації, в країні функціонує близько 12000 агротуристичних підприємств, з них лише близько 7000 ліцензовані державними інституціями. Інші 5000 досі скептично ставляться до процедури стандартизації столичними чиновниками, централізованих систем бронювання, участі у виставкових заходах, ініційованих асоціаціями сільського туризму і надають перевагу безпосередньому контакту із споживачами.

Так, на даний час в Італії розроблено більш 70 винно-гастрономічних маршрутів, що значною мірою пов'язано з агротуризмом. За офіційними статистичними даними, на даний час тут нараховується близько 6 тис. сільських відпочинкових комплексів. Щорічно їх відвідують понад 400 тис. туристів. За минулі десять років кількість агротуристичних підприємств збільшилась на 40%, а кількість їх клієнтів – на 80%.

Незважаючи на те, що послуги сільського відпочинку в Італії майже вдвічі вищі, ніж в Іспанії чи Франції, ними щорічно користується до 2 млн. осіб (з них 78 % – італійці). А щорічний прибуток від сільського туризму становить близько 350 млн. доларів.

В Іспанії сільський зелений туризм вважається одним з найпривабливіших секторів туристичної сфери. Найбільшою популярністю сільський відпочинок користується у Каталонії – 24%, Мадриді – 23, Валенсії – 16,3, Андалузії – 9,6, Країні Басків – 10%. Сільський туризм в Іспанії передбачає розміщення відпочиваючих на фермах, у сільських будинках, невеликих сільських готелях. Власники таких агросадіб об'єднані в асоціацію, завдання якої полягає в тому, щоб надавати певну категорію сільським туристичним будинкам в залежності від рівня наданих послуг, а також контролювати їх відповідність вимогам асоціації [4].

Цікавою для України є австрійська схема сільського туризму. Ця невелика країна нараховує понад 15 тис. зареєстрованих агротуристичних господарств сумарною місткістю 170 000 ліжко-місць. Станом на 2004 р. кожне сьоме туристичне ліжко країни належало до агротуристичного сектору.

Також вартим вивчення є досвід європейських сусідів України: Угорщини, Румунії, Польщі. У Румунії інтереси власників агроосель представляє ANTREC – Національна асоціація сільського, екологічного і культурного туризму (член EuroGites від Румунії). На сьогодні ця організація нараховує 3250 членів, понад 2500 агроосель з сумарним рекреаційним потенціалом понад 11 000 ліжко-місць [3].

З усіх закордонних країн для України найбільшого значення має досвід, набутий нашим західним сусідом – Польщею. За даними ВТО, з 1997 р. Польща утримує 5-7 місце серед найбільш відвідуваних країн Європи. За даними Польської агенції розвитку туризму, участь країни у приїжджому туризмі в Європу складає близько 5%, а у валютних доходах від туризму – близько 4% [4].

Враховуючи загострення соціально-економічних проблем українського села, впровадження і розвитку сільського туризму є особливо бажаним. Адже із 6,5 млн. осіб працездатного населення сільської місцевості, більше 0,5 млн. офіційно зареєстровані як безробітні, а 3 млн. осіб відносяться до категорії незайнятого населення [1]. Тому розвиток додаткових галузей на селі – це забезпечення зайня-

тості сільського населення та перша сходинка для створення десятків тисяч диверсифікованих господарств, перш за все в туристичну сферу на селі. Адаже значення сільського зеленого туризму для економічного, соціального та духовного розвитку українського суспільства досить перспективне та важливе. Крім того, окрім безпосередніх господарів, що надають послуги з сільського зеленого (агро-, еко-) туризму може отримати робочі місця більшість громади окремо взятого села, яка займається вишивкою, килимарством, гончарством, ткацтвом, різьбярством, писанкарством, ковальством, овочівництвом, садівництвом, бджільництвом, тваринництвом в тому числі конярством.

Україна має чудові можливості для розвитку сільського туризму, адже в усіх її регіонах є пам'ятки історії та культури світового рівня, унікальні природні заповідники. До того ж, близько двох третин сільського населення в країні безробітні або частково зайняті. За даними опитувань, понад мільйон із них могли б запропонувати туристам свої помешкання, а понад 30% сільських пенсіонерів за станом здоров'я і особистим бажанням могли б обслуговувати туристів і відпочиваючих. Однак, офіційно зареєстровано лише близько трьох тисяч селянських садиб, які надають такі послуги. Та й розташовані вони по Україні нерівномірно.

Найчастіше сільський зелений туризм, як додаткова зайнятість на селі, є похідною формою діяльності сільськогосподарської ферми або двору, тобто він тісно пов'язаний із сільським господарством. Як приклад можемо відзначити, що найбільш успішні агрооселі у розвинених західних країнах паралельно займаються сільським господарством або ж ця діяльність виступає головною для селянина. Власники садиби можуть обрати для себе багато шляхів комбінування сільськогосподарської діяльності із прийомом туристів. Крайніми випадками є лише випадковий прийом туристів за основної сільськогосподарської діяльності або постійний прийом туристів за мінімальної сільськогосподарської діяльності. Для господаря головне правильно збалансувати обидва ці види діяльності і визначити для себе пріоритети та межі прибутку і затрат від кожного виду діяльності.

За дослідженнями Васильєва, Україна має значний потенціал розвитку сільського туризму, а саме: площа місцевості становить 69% від загального площі країни, близько 15 млн. чоловік проживає в 28,6 тис. сільських населених пунктах; в сільській місцевості – 6,4 млн. житлових будинків, з яких 98% у приватній власності, більше 1 млн. будинків потенційно готові приймати туристів.

Але цей потенціал використовується не в повній мірі. За останні роки в Україні зареєстровано тільки три тисячі агросадиб, що в порівнянні навіть з такою

країною, як Австрія, в три рази менше [2]. Хоча, як показує практика, щоб облаштувати просту сільську садибу для прийняття туристів, необхідно лише 600-700 доларів, які господар може вкласти без зовнішніх інвесторів, а що стосується надання інших послуг, то потрібна допомога органів державного самоврядування та Співки сприяння розвитку сільського зеленого туризму, які повинні, перш за все, забезпечити господарів навчанням, надавати певні консультаційні, інформаційні послуги, проводити семінари та сприяти впровадженню зарубіжного досвіду диверсифікації сільськогосподарської діяльності в сферу сільського туризму.

Таким чином, розширення позааграрних напрямів діяльності на сільських територіях означає, що сільський туризм може стати вагомим внеском забезпечення прибутковості сільськогосподарських товаровиробників та розвитку сільських територій України.

Висновки і пропозиції. Враховуючи досвід диверсифікації сільського господарства в сільський зелений туризм за різними економічними моделями, можна зробити висновок, що для України процес диверсифікації в несільськогосподарські види діяльності повинен стати невід'ємною складовою комплексного соціально-економічного розвитку села та як один із засобів вирішення багатьох сільських проблем. Адаже впровадження сільського туризму не вимагає значних капіталовкладень і може здійснюватися за рахунок коштів селян без додаткових інвестицій.

Також впровадження сільського туризму стимулюватиме розвиток селянських господарств, які займаються туризмом як видом підсобної діяльності; активізує благоустрій сільських садиб, вулиць в цілому сіл; надасть поштовх для розвитку інфраструктури та підвищить його до рівня міських поселень; сприятиме збуту надлишків сільськогосподарської продукції, збільшуючи додаткові прибутки селян і відрахування в місцеві бюджети; зменшить рівень безробіття на селі та розширить коло самозайнятості сільського населення, особливо молоді (за розрахунками одне ліжко-місце забезпечує роботою у середньому 6-7 місцевих жителів); розширить можливості реалізації продукції особистого селянського господарства, причому реалізації її на місці; слугуватиме охороні туристичних ресурсів; створить можливості для повноцінного змістовного відпочинку незаможних верств населення; відродить та надасть подальший розвиток місцевим народним промислам, пам'яткам історико-культурної спадщини та підвищить культурно-освітній рівень сільського населення. Як кінцевий результат, всі ці складові сформулюють багаті українські села, які не поступатимуться європейському рівню і стануть привабливими для туристів усього світу.

Список літератури:

1. Головне управління статистики [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua>
2. Горішевський П. Сільський зелений туризм: організація надання послуг гостинності / П. Горішевський, В. Васильєв, Ю. Зінько. – Івано-Франківськ: Місто НВ, 2003. – 148 с.
3. Європейська Федерація фермерського та сільського туризму "EUROGITES" [Електронний ресурс] / офіс сайт. – Режим доступу: <http://www.eurogites.org/>
4. Європейський досвід організації сільського зеленого туризму [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://tourlib.net/>
5. Лученок С. Екоагротуризм у системі багатофункціонального регулювання сільського господарства Всесвітньою торговою організацією / С. Лученок // Журнал Європейської економіки. – 2007. – № 6а. – С. 237.
6. Davis B. Promoting Farm/Non-Farm Linkages for Rural Development – Case Studies from Africa and Latin America [Електронний ресурс] / B. Davis, T. Reardon, K. Stamoulis, P. Winters. – Режим доступу : <http://www.fao.org/docrep/005/y4383e/y4383e00.htm#Contents/>
7. The International Ecotourism Society «Fact Sheet: Global Ecotourism» [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.ecotourism.org/>

Бондарь В.В., Казимир Я.Л.

Черниговский национальный технологический университет

ОПЫТ ДИВЕРСИФИКАЦИОННОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ СЕЛЬСКОГО ХОЗЯЙСТВА В СФЕРУ СЕЛЬСКОГО ТУРИЗМА В РАЗНЫХ ЭКОНОМИЧЕСКИХ МОДЕЛЯХ

Аннотация

В статье исследовано зарубежную практику диверсификации сельского хозяйства в сферу сельского туризма. Проанализирована оценка состояния сельского зеленого туризма в мире и Украине. Обоснована необходимость и целесообразность развития несельскохозяйственных видов деятельности на сельских территориях, как альтернативы дополнительных источников доходов сельских жителей. На основе опыта зарубежных стран определены направления эффективного использования существующего потенциала сельского хозяйства Украины в сферу туристических услуг.

Ключевые слова: диверсификация, сельский туризм, диверсификация сельскохозяйственного предпринимательства, сельские территории.

Bondar V.V., Kazimir Y.L.

Chernihiv National Technological University

EXPERIENCE DIVERSIFICATION OF AGRICULTURE IN THE AREA OF RURAL TOURISM IN DIFFERENT ECONOMIC MODELS

Summary

The overseas practice diversification of agriculture in the area of rural tourism were investigated. Conducted an analysis of assessing the state rural tourism in the world and Ukraine. Substantiated the necessity and feasibility development of non-farm activities in rural areas as an alternative source of additional income for rural residents. Based on the experience of foreign countries defined directions of effective use the existing potential of agriculture in Ukraine into the sphere of tourism.

Keywords: diversification, rural tourism, diversification of agricultural entrepreneurship, rural areas.